

szinti részben egy-egy boltozatos helyiséggel. A kapu gótikus kőkerete, és az egykori felvonóhíd két kőperselye, amiket ásatások hoztak felszínre, különösen jó állapotban maradtak ránk.

3. A XVI. századi török támadások a korábban vadászatra használt vár harcászati célokra való megerősítését tették szükségessé. Ebben a korban épülhetett az a kaputól nyugatra lévő farkasverem, melyet valószínűleg egy korábbi helyiség felhasználásával alakíthattak ki, valamint a kapu előtti farkasverem. A belsővároshoz tartozó nyugati farkasverem falában lévő kőpersely arra utal, hogy a verem áthidalása felvonóhíddal történt. A vár északi főhomlokzatához újabb vártornyot építettek, melynek több méter magas keleti fala 1960 előtt még állt.

4. A török megszállás idején a vár 1588. évi átépítése során a fiatalabb torony északkeleti sarkához egy bejáratot védő kazamatasort (belövéstől védett alagútszerű helyiség) építettek, majd a toronytól nyugatra lévő helyiségeket – a jobb védhetőség kedvéért – farkasveremké alakították. Erre a korra tehetjük a vár déli, külső falához kapcsolódó négyzet alaprajzú tornyot, valamint a külső homlokzat körül elhelyezkedő kemencék építését is.

A belső várat és az ahhoz kapcsolódó védműveket egy másik külső védőfal vette körül, melyet az ásatások során már nem tártak fel, de nyomai még ma is megtalálhatók.

Huma Noémi

Irodalom: Rabazzi Stephancsics Gusztáv: Várgesztes. Vár és falu. TKM 486. Bp. 1994.

„Omló bástyákon hulló csillagok...”

Kolozsvár az otthonunk. Az erdélyi kultúra központja, ahol számunkra fontos, hogy a múltban támaszra leljünk, és ez tovább segítsen bennünket a megmaradásban. Történelmünk még fennmaradt óriásai azok a várak, amelyeket meglátogathatunk reményt keresve. Kolozsvárról napnyugat fele nézve tiszta időben látszanak az öreg Vlegyásza havas ormai. Alatta a Sebes-vízének partján egy meredek domboldalon áll a sebesi rom. Északra a Csonkahegyről az almási vár öreg, omladozó tornya mered az ég felé. Napkeleten a Szamos völgyében található Gyalu vára. Tovább haladva Kalotaszeg alsó részén, Léta mellett a Jára-vize felett meredek kősziklán a Géci-vár romja áll.

„Ezek voltak Kalotaszeg várai a Rákócziak idejében. De egyik sem uralja ma régi gazdáját. Gyalu és Sebes Erdélyországé volt: ma nincsen Erdélyország. Almás a Csákyaké volt: ma a baglyoké. Géczy-vára romjai között ma kecskék legelnek.” Kós Károly gondolatai festik le így a Kolozs megyei várak mai állapotát. Nem tudhatjuk, hogy meddig csodálhatjuk őket. Az itt bemutatott két vár omladozó állapotában is nyitott történelmekönyvet jelenthet az odalátogatóknak.

Almásvára vagy Dezsővára

Bánffyhyunadtól északkeletre, a mai Szilágy és Kolozs megye határának közelében, az Almás-patak bal partján, Váralmás határában, egy erdős dombtetőn emelkedik a hajdani Almásvára megmaradt hatalmas, négyszögletű „öreg tornya”. Az ablakos öreg torony magassága 20-21 méter. Déli oldala nyílt, a másik három pedig zárt. Eredetileg négyemeletes volt, emeletenként négy szobával. A vár falaiból viszont csak a keleti és déli oldalon láthatók csekély romok. A vár egy felső (vagy belső) és egy nagyobb méretű alsó (vagy külső) várból állt. A ma is létező „öregtorony” a felső vár egyik erőssége volt. Almásvára a Kis-Szamos és a Sebeskörös völgyéből a Szilágyságba vezető utat őrizte.

A vár helyén vagy annak közelében Benedek rendi monostor állt már a XII–XIII. században. Egy 1239-ből keltezett oklevél említi „monasterium de Almas”-t (Almásmonostort). A legnagyobb valószínűség szerint ez a monostor az 1241–1242. évi tatárdúlás idején pusztult el, s többé már nem is épült fel. A monostor kőanyagát később felhasználták a vár építéséhez.

Almásvára építésének pontos idejéről nem maradtak fenn megbízható adatok. Kelemen Lajos az erdélyi középkor kiváló kutatója és ismerője szerint, Almásvárát a Geregye-nemzetiségbeli Pál országbíró, IV. Béla királyunk hűséges embere építtette fel, aki részt vett a tatárdúlás nyomán elpusztított Erdély újjáépítésében.

A XIV. század elején a vár Elefánthy Dezsőnek, Károly Róbert király csatlósának birtokába került, aki abban az időben Sebesvár kapitánya volt. Ez az Elefánthy Dezső azzal érdemelte ki a király rokonszenvét, hogy sikeres harcokat viselt a királlyal szemben álló nagyravágyó főurak ellen. Nevéhez fűződik az almási vár további kiépítése és megerősítése. Ezért nevezték a várat „Dezső-várnak” is, s később még a vár melletti települést is Dezsőfalvaként emlegették. Egy 1370-ből származó adománylevél alapján Nagy Lajos király Almásvárat a híres Bebek-családnak, pontosabban Bebek György tárnokmesternek (a királyi kincstár felügyelőjének) adományozta. Mátyás király 1470-ben Almásvárat és a várhoz tartozó hatalmas uradalmat Dengeleghi Pongrác erdélyi vajdának adományozta, de a Bebek-család perrel támadta meg az adományozást. A pereskedés hosszú éveket elhúzódt.

1538-ban, házasság révén, Balassa Imre erdélyi vajda és székely kapitány lett a vár birtokosa. Balassa Imre azonban pártot ütött Zápolya János király ellen, ezért a várat elveszítette Török Bálinttal szemben, aki sikeresen megostromolta és királyi várrá tette Almásvárat. 1551-ben Castaldo császári generális ostromolta és foglalta el a várat. Akkor olyan nagymértékben megrongálódott az almási vár, hogy később 1593-ban Báthory Zsigmond korában elpusztult várként említik a korabeli feljegyzések.

Almásvárat és a hatalmas váruradalmat a Balassa-család ismét visszaszerezte, de aztán házasság folytán a Csákyak tulajdonába került. Csáky István birtokolta, amikor 1602-ben Rudolf hadvezére az olasz származású Georgio Basta generális zsoldos serege megostromolta és be is vette Almásvárat. Basta emberei a várórséget felkoncolták.

Nagyon sokat szenvedett ez a vár 1658-ban is, amikor II. Rákóczi György erdélyi fejedelem megbüntetésére Erdélybe betört török–tatár sereg bevette és felgyújtotta a várat, életben maradt őrségét pedig rabláncra fűzték és elhurcolták. A török–tatár sereg a környéken is pusztított, ezekről olvashatunk Szalárdy „Siralmas krónikájá”-ban is.

Később a várat ismét helyrehozták, s a II. Rákóczi Ferenc által vezetett kuruc szabadságharcban még szerepelt mint erősség, de azután már elveszítette jelentőségét. A kuruc–labanc csatározások nyomán ismét megrongálódott, mondhatnánk úgy is, hogy szinte teljesen megsemmisült. 1808-ban a várrom köveit gróf Wass Sámuel, helybeli birtokos a faluba, Váralmásra hordatta felhasználván udvarház és lóistálló erősítésére.

Az almási vár magányos „őregtornya” pedig ott porladozik, omladozik a „várdombon”, viharos és küzdelmes történelmünk egyik megmaradt tanújaként.

Sebes vára

Ha Bánffyhunyadtól nyugati irányba, Csucsra felé haladunk, és a Kolozsvárt Nagyváradval összekötő nemzetközi műúton közvetlenül Kissebes község előtt, ahol a Sebes-patak a Sebes-Körösbe ömlik, letérünk az országútról balra, néhány száz méter után megérkezünk Sebes faluba. Ennek a kis falunak a határában, nem messze attól a helytől, ahol a Székelyjő-patak a Sebes-Körösbe igyekszik, egy széles fennsíkon híres római katonai tábor állt, melynek római neve Castrum Resculum volt.

A falu másik történelmi nevezetessége a vár, ott dacol az idő viszontagságaival a falu fölé emelkedő meredek, de könnyen megmászható „várdombon”. A büszke várromok jól láthatók úgy az országútról, mint a vasútról. A vár a középkori oklevelekben gyakran Hunyad vára és Kalotaszeg vára néven is szerepelt. Eleinte királyi vár és birtok volt. Bánffyhunyad mezővárosán kívül tizennyolc falu és birtoka nagyterjedésű erdő, időnként még aranybányák is tartoztak Sebesvárhoz. Valószínű, hogy eleinte földvár állt a mai vár helyén, melyet a tatárdúlás elpusztított. A tatárjárás után már Erdélyben is kővárak épültek. Fellelhető, hogy Sebesvár építéséhez felhasználták az elpusztult római castrum kőanyagát, ami ott hevert a közelben. A vár építése Károly Róbert király uralkodása idején (1308–1342) valósult meg. A legrégebb okleveles említések a várról 1319–1322-ből valók, amikor várnagya Elefánthy Dezső volt. Ettől kezdve aztán évszázadokon keresztül, egészen a XVIII. század elejéig többször is oklevelek említik Sebesvárt.

Egy 1399. január 23-án keltezett oklevél szerint Mircea cel Bătrân, havasalföldi vajda, Törösvárán kívül Zsigmond magyar királytól Sebesvár birtokát is megkapta hűbértöröként. Így tehát a balsikeres nikápolyi csata (1396) után, Magyarország királya Mirceanak „mentsvárat” adott át, ahova a fenyegető török veszedelem elől menekülhetett. Mircea vajda nem kapta

meg az egész uradalmat, mert például Magyarbikalt 1398-ban Tamásfalvi Gergelynek ajándékozta a király. Egy 1412-ben keltezett oklevél már ismét „castrum regis Sebeswar”-ról szól. 1435-ben pedig a Losonczi Bánffyak birtokai között szerepel, akik hűbéri birtokként nyerték el Zsigmond királytól. Parasztfelkelések idején 1437 (Budai Nagy Antal féle), 1514 (Dózsa György vezette parasztháború) és az 1658–1661 közötti török–tatár pusztítások idején ide menekültek a hűbérúr családjának tagjai, de állandó lakhelyük nem volt itt.

A gyászos emlékü mohácsi vesztes csata után Sebesvárnak az lett a feladata, hogy védelmezze Erdély nyugati kapuit a törökök ellen. 1598-ban, amikor a törökök először ostromolták Várad falait, Báthory Zsigmond 15 000 katonát táboroztatott Sebesvár alatt. II. Rákóczi Györgyöt a veszített szászlónai csata (1660. május 22.) után súlyos sebesülten hívei ide menekítették, majd innen Nagyváradra, ahol 1660. június 7-én belehalt sérüléseibe.

Amikor 1660-ban Várad török kézre került, az erdélyiek Sebesvárnak végvár szerepet szántak. Bánffy Dénes, akkori ura mindent elkövetett, hogy kellőképpen kiépítse és megerősítse a várat. A törököket viszont nagymértékben nyugtalanította Sebesvár kiépítése és megerősítése, ezért a szultán azt követelte Apafi Mihály erdélyi fejedelemtől, hogy Sebes várát és még néhány másik várát azonnal romboltassa le. Hosszú ideig tartó diplomáciai huzavona után Sebesvár megmaradt. Apafi, hogy a szultán haragját enyhítse és a lerombolásra ítélt várakat megmentse, több ezer tallért küldött a portára. Talán azzal is magyarázható Sebesvár és a többi bontásra ítélt vár „megmenekülése”, hogy közben erőteljes hanyatlásnak indult a török hatalom.

Sebes vára a XVII. században

(Kós Károly: A régi Kalotaszeg című könyvéből. Kvár, 1932. 167. old.)

A Habsburg korszakban osztrák őrsg került a várba. Később, II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején Bóné András kuruc ezredes foglalta el a várat, s a kurucok 1708-ig tartották birtokukban. A szabadságharc bukása után az osztrákok lerombolták Sebesvárat, hogy „rebellis” (lázádo) magyaroknak többé ne szolgáljon erősségül egy újabb felkelés alkalmával.

Ez a hajdani büszke vár ma rom, de nem akármilyen. Festői környezetben egyike a legromantikussabb várromjainknak. Elég sok falrész aránylag jól ellenállt az emberi pusztításoknak, de még az időjárás könyörtelen viszontagságainak is. Legrégibb a kör alakú őrtorony, de elég jó karban lévő falrészek is láthatók. Az őrtoronytól a falak mentén haladva, pár méterre megfigyelhetünk egy bástyát, amelynek a teteje az idők folyamán beomlott, ez volt a várkapitány „háza”. Ezzel szemben a négyszögletű toronyban a várőrség lakott. A négyzetes „őregtorony” a vár északi részén áll, s ezt fogta közre az ágyúbástya. A várnak felvonós rendszerű kapuja is volt. Szűk udvarán különböző épületek nyomai is fellelhetők. A vár falainak a vastagsága helyenként eléri a 2,6 métert is. Kútjából pedig alagút vezetett le a patakhoz, ami végveszély esetén titkos kijáratként is szolgált, de betölthette a rejték hely szerepét is.

A Sebesvárhoz kapcsolódó legenda a következőképpen szól. Sebesvár és az Élesd környéki Solyomkő várának urai jó barátságban és megértésben éltek. Egyik várúrnak daliás fia, a másiknak pedig tündérszép lánya volt. Szüleik megegyeztek, hogy gyermekeiket összeházasítják, s ezért már gyermekkorukban eljegyezték őket. Később azonban, amikor kitört az országban a pártütés, a barátokból egyszerre ellenségek lettek, s gyermekeiket is szétválasztották. A fiatalok azonban nem akartak lemondani egymásról. Solyomkő vára urának fia megszöktette Sebesvár urának szépséges leányát. A lány apja utolérte őket, és párviadalban levágta a fiút. A fiát vesztett apa bosszúból leromboltatta ellenfelének várát. A legenda történelmi magva a Gyerőffyék és Tamásfiak közötti vetélkedés. Az Árpád-házi királyok kihalása után a Tamásfiak Károly Róbertet, a Gyerőffyék Ottót támogatták a királyi trón megszerzésében, s ez sok harcnak és vérontásnak volt az okozója és elindítója.

Tóth Orsolya–Székely Katalin

Irodalom: Kalotaszeg folyóirat 1991. áprilisi és 1992. júniusi száma – Kós Károly: Régi Kalotaszeg. Kolozsvár 1932. – Révai Lexikon (CD-ROM).

Az óföldaíki erődített templom

Már a XV. században említik Földeák nevét akkor még Feldeak, Fildeak néven. A falut királyi emberek és nemesek lakták.

A templom is a XV. század elején épült. A gótikus alapozású templom szentélye a nyolcszög három oldalával záródott. A szentély keleti, észak-keleti, dél-keleti falát gótikus ablakok díszítették. A szentély és a sekrestye között gótikus kőkeretű ajtó volt. Az épület hossza 10 öl volt, ebből 4 öl a szentély.

A templomot a XV. század végén vagy a XVI. század elején védőfállal vették körül. Ennek fő célja a környékbeli emberek védelme a töröktől és a kisebb portyázó hadaktól. Az erődítés alakja szabálytalan, leginkább trapézhoz hasonló formájú, 26x38 méter nagyságú területet fog közre. A falak alapjainak szélessége 90 cm. Ez tette lehetővé, hogy a falmagasság helyenként elérhesse a 7 métert. Az oszlopnyomok, a falak szélén elhelyezkedő padka, valamint a kapu belsejében feltételezett faszkelet arra enged következtetni, hogy az erődöt gyilkjáró erősítette.

A *gyalogkapu tornya* a templom nyugati homlokzata előtt állt. Egy időben épült az erőd falaival. A *kapuvédő tornyocska* a hozzá tartozó kapuval az erőd déli oldalán állt. A torony alapterületét tekintve 2,7x3,6 méter nagyságú volt. Felső szintjéről tiszta időben Makó is látható volt. Itt került elő egy-egy 150x150 cm-es nagyságú pillér. Ezeket a szekerek bejutását szolgáló kapu részének tartjuk.

Eredetileg a templomhoz tartozott az a *fa harangtorony*, amit téglából való átépítése után őrtoronyként az erődítéshez kapcsoltak. A torony 12–14 méter magasságából Vásárhelyig szabad volt a kilátás. *Sáncárok* neheztette még az erődbe való bejutást. Ez szorosan követte a